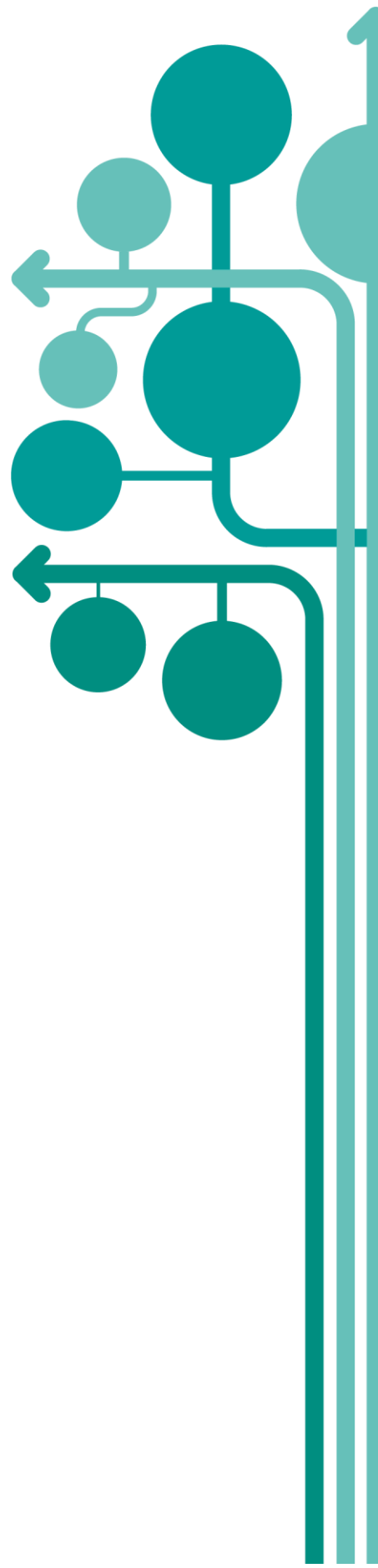

Ekopilietišķumo švietimas arba aplinkosauginis raštingumas

2020

Dr. Elena Trepulė

Pilietiškumas yra siejamas su aktyviu dalyvavimu visuomenės ir bendruomenės gyvenime, prisiimant atsakomybę už savo veiksmus ir jų poveikį bendruomenės gyvenimui bei stengiantis sukurti savo indėlį aplinkos puoselėjimui ir visuomenės gerovei. Gerėjant žmonių gyvenimui ir vis labiau naudojantis ne tik industrinės, bet ir postindustrinės visuomenės gerove, didžiuliais mastais didėja vartojimas ir su tuo susijęs aplinkos varginimas ir užterštumas.

Užsisuka užburta spiralė – žmonės nori gyventi geriau, patogiau ir gražiau, tad perka daugiau daiktų, kurie dėl didelės paklausos tampa masinio naudojimo, o tai aptarnauja masinė gamyba, kuri stengiasi mažinti gamybos kaštus dažniausiai drastiškų kompromisų ir žalos gamtai sąskaita. Masiškai vartojantys žmonės masiškai išmetinėja ir dėl to masiškai auga šiukšlių kiekiai, kuriuos reikia utilizuoti, o tai vėl teršia gamtą. Istoriją būtų galima tęsti ir tęsti, bet ji nėra labai įdomi, nes iš esmės yra visiems žinoma. Tad kodėl žmonės nesustoja ir nekeičia įpročių, neperka mažiau ir neišmeta mažiau? Įpročių keitimas yra vienas veiksmingiausių, bet ir sunkiausių būdų pakeisti žmonių elgseną. Ir čia pasitelkiame švietimą ir žinias, mat žinojimas ir suvokimas padeda kitaip pažvelgti į įprastus įpročius ir juos keisti. Kalbant apie visuomenės įpročių keitimą, atsiranda ekopilietiško ir aplinkosauginio raštingumo sampratos.

Aplinkosauginis raštingumas

Atsirandant poreikiui ugdyti piliečių – jaunimo ir suaugusiųjų suvokimą ir atsakomybę jų poveikio gamtai atžvilgiu imama kalbėti apie ekopilietiško švietimą, ekologinį švietimą bei aplinkosauginį raštingumą, siekiant ugdyti žmonių ir bendruomenių atsakomybę prieš aplinką.

Poveikis aplinkai ėmė darytis reikšmingas kylant industrializmui – nuo XIX a. vidurio iki XX a. pradžios, o XX a. pabaigoje bei XXI a. pradžioje vartojimo ir šiuolaikinio gyvenimo poveikis gamtai jau tampa dramatiškas, nes vis didesnė žmonijos dalis mėgaujasi masinės gamybos pertekliumi bei tolydžio didina vartojimą. Tai siejama su antropocentrizmu – tendencija žmonėms laikyti save reikšmingiausiais visatos dalyviais, kuriančiais savo aplinką koncentruojantis į nesibaigiančius į žmogų nukreiptus poreikius. Tam priešinga yra ekocentrizmo politinė filosofija, kai žmogus ir jo interesai nebetampa visko centru, o svarbiausiais tampa gamtos išsaugojimo interesai.

Ekopilietiškumas arba aplinkosauginis pilietiškumas apibrėžiamas kaip atsakingas piliečių elgesys nukreiptas į aplinką, kai šie veikia ir dalyvauja visuomenėje kaip pokyčių skatintojai privačioje, viešojoje, vietinėje, nacionalinėje arba net globalioje plotmėje per individualias arba bendras veiklas siekdami spręsti aplinkosaugos problemas, apsaugoti nuo naujų aplinkosaugos problemų atsiradimo ir tiesiog siekdami sveiko santykio su gamta.

Ekopilietiškumas apima suvokimą apie aplinkosauginių problemų struktūras, priešastis bei ugdymą noro bei kompetencijų kritiškai ir aktyviai veikti, siekiant demokratiškai spręsti aplinkosaugos problemų priešastis ir pasekmes, naudotis teisėmis (pvz., teisė į švarų orą, tyrą vandenį, teisė į gyvybės išsaugojimą ir pan.) bei atsakomybėmis (pvz., atsakomybė neteršti) taip įgyvendinant teisingumą kitų ateinančių kartų atžvilgiu (Cao, 2018).

Ekopilietiškas Lietuvoje

2015 m. patvirtintoje Nacionalinėje aplinkos apsaugos strategijoje numatomi tikslai iki 2030 m., o vizija formuluojama net iki 2050 m. Strategijoje numatomos įvairios priemonės, tačiau ryškesnio piliečių įtraukimo į aplinkosaugos veiklas arba ekopilietiško skatinimo nėra numatoma. Dar 2003 m. Lietuva priėmė darnaus vystymosi tikslus, kurie labiau yra siejami su ekonomine plėtra ir augimu nei aplinkosauga ir ekologija. Net ir Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje daugiau dėmesio skiriama socialiniams ir ekonominiams vystymosi tikslams nei ekologiniams aspektams. Dokumentuose kalbama apie taršos mažinimą, šiltnamio efekto mažinimą, vandens telkinių švarą, energetikos sritis. Geru pavyzdžiu galėtų būti Šiaurės šalių Darnaus vystymosi strategija (2013), kurioje kalbama apie tris plėtros dimensijas: ekonominę, socialinę bei ekonominę, bei kreipiamas dėmesys į atsakingo vartojimo požiūrį bei ekopilietiško skatinimą (Bartkienė, Bikauskaitė, 2017).

Aplinkosauginio raštingumo gebėjimai

Nemažai pastangų ir veiklų yra nukreipta vaikų ir jaunimo aplinkosauginėms žinioms ir įpročiams ugdyti. Reikia pastebėti, kad jaunimas ir paaugliai išties turi kitokį požiūrį į plastiko vartojimą ir gamtos saugą, ką nemenkai paskatino jaunimo aktyvistai ir gamtos auginiai protestai. Vis dėlto, net ir didžiosios dalies jaunimo žinios ir kasdieniai įpročiai yra riboti bei paviršutiniški, o masinio vartojimo įpročiai prasiveržia į kasdienybę, parodydami kiek daug dar galima padaryti ugdant aplinkosauginio raštingumo gebėjimus ir aplinkai draugiškus įpročius.

Savo kasdieniais veiksmais paliekame ekologinį pėdsaką, kuris akumuliuojasi į kolektyvines pasekmes, kuriuos peržengia mūsų namų, bendruomenės, valstybės ir kontinento ribas. Aplinkosauginis raštingumas padeda mums suvokti kokių kasdienių įpročių turėtume atsisakyti, o ekopilietiškas skatina imtis veiksmų siekiant struktūrinių pokyčių įstatyminėje bazėje, korporacijų veikloje ir bendruomenių tradicijose.

Džiugu, kad aplinkosauginis sąmoningumas laipsniškai ima prasiveržti net ir pro korumpuotą žemiausio lygmens biurokratų aplaidumą, į viešumą ima kilti stambūs korporaciniai aplinkosaugos pažeidimai. Tai rodo tam tikrą visuomenės aplinkosauginio sąmoningumo – būtent ekopilietiško lygmenį.

Aplinkosauginiai įpročiai

Vis dėlto, visuomenė dar turi stipriai pasitempti keisdama savo vartojimo įpročius, o kai kuriuos vartojimo įpročius turi pakeisti įstatyminis reglamentavimas, nes antraip ekologiškos pakuotės visada kainuos brangiau nei plastikinės, ir mažesnė kaina bei vienkartinės pakuotės (pavyzdžiui, kavos puodelio) patogumas ims viršų. Valstybė turi reglamentuoti buitinę taršą, tačiau inicijuoti tam tikro teisinio, pavyzdžiui, vienkartinių indų, kavos puodelių, atliekų kompostavimo, vienkartinių plastiko pirkinių krepšelių, perteklinių plastiko pakuočių maisto parduotuvės uždraudimo reglamentavimą gali piliečiai, pilietinės organizacijos ir bendruomenės.

Paprasti gyventojai, suaugusieji gali visada turėti daugkartinius pirkinių krepšelius, nepirkti kavos išsinešti, nenaudoti vienkartinių indų iškylose ar pobūviuose darbe, turėti

daugkartinius tekstilinius maišelius vaisiams ar kitoms sveriamoms prekėms, kompostuoti maisto atliekas, mažinti beprasmį vartojimą ir nepirkti daiktų ar drabužių per išpardavimus vien todėl, kad jie yra labai pigūs, nors ir visai nereikalingi. Tai yra nedidelės iniciatyvos, kurios gali mažinti taršą ir vartojimą, nors šių įpročių greičiausiai laikysis ta geroji ir sąmoningoji visuomenės dalis, kuri ir dalyvauja aplinkos tvarkymo akcijose “Darom” ir renka šiukšles, kurias išmeta ekopilietiško stokojanti visuomenės dalis. Tačiau siekiant pažaboti pastarosios visuomenės dalies sunkiai išgyvendinamus vartojimo, šiukšlinimo ir taršos įpročius, reikia inicijuoti įstatymų pakeitimus, ribojančius plastiko vartojimą ir taršą.

Nedidelė istorija

Trylikametė mergaitė atsakingai besistengianti mažinti plastiko vartojimą viename didžiausio Lietuvos prekybos centro parduotuvėje į daugkartinį drobinį maišelį įsidėjo perkamą bandelę. Kasininkė kelias dienas iš eilės perdėjo bandelę į vienkartinį plastikinį maišelį. Kai trečią dieną mergaitė įsidrasino ir paprieštaravo, paaiškindama, kad nenori naudoti vienkartinio plastikinio maišelio, kasininkė ją sugėdino, kad nesilaiko tvarkos ir pasakė, kad bandelę parduos tik jei mergaitė ją įsidės į plastikinį maišelį. Ginčas sutrukdė kitus eilėje stovinčius pirkėjus, kurie ėmė šnairuoti į mergaitę. Vienas senjoras net pasiūlė įsidėti į maišelį, o už kasos jį tiesiog išmesti, jei mergaitėi jo jau taip nereikia. Mergaitė jautėsi sutrikusi, ją spaudė bent penkių eilėje stovinčių suaugusiųjų žvilgsniai, sugėdino pardavėja, o dar ir teko eiti į treniruotą tuščiu pilvu, nes jos besiformuojanti vertybių sistema neleido naudoti plastiko maišelio. Mergaitė išėjusi iš parduotuvės verkdamas paskambino mamai: “Kaip gi taip? Juk aš dariau teisingai...”. Mama paskambino parduotuvės direktorei. Ši užtikrino, kad prekybos tinklo taisyklės higienos sumetimais neleidžia savitarnos kepinių pirkti ne prekybos centro pakuotėje. Tada mama paragino direktorę kreiptis į tinklą dėl plastikinių maišelių pakeitimo popieriniais. Direktorė kiek sutriko, jai nebuvo kilusi tokia mintis. Kiek padiskutavus, direktorė nuoširdžiai pripažino, kad mergaitė elgėsi teisingai ir “mes visi turėtume taip daryti”. Greičiausiai didysis prekybos tinklas pats nenuspręs pigius plastiko maišelius pakeisti brangesniais popieriniais. Tai įvyks tuomet, kai tokios mergaitės, arba dar geriau įtakingesnės iniciatyvos darys spaudimą valstybei priimti plastiko maišelius draudžiančius įstatymus.

Pabaigai

Sąmoningi ir ekopilietiški visuomenės nariai turi principingai laikytis aplinkai draugiškų įpročių ir šviesti bei daryti socialinį spaudimą to nesilaikantiems. Kaip prieš keletą metų žvaigždės ir žvaigždutės stiliaus ir gyvenimo būdo žurnaluose pozuodavo su vienkartiniais kavos puodeliais, taip turėtų tapti “stilinga” degalinėje ar mieste kavą piltis į daugkartinį puodelį ir pozuoti fotografams. Kartu būtina plėtoti visas geras iniciatyvas, socialines reklamas ir visuomenės informavimo priemones skatinant ekopilietiškas nuostatas ir aplinkosauginį raštingumą. Naujoji Europos Sąjungos švietimo programa Erasmus+ naująjį 2021-2027 periodą numato žalias vertybes, kurios suponuos skirtingų aplinkai draugiškų pokyčių – prioriteto teikimas elektroniniams dokumentams, kelionėms traukiniu ir pan. Žinoma, būtinė tarša nėra tokia didelė, kaip didžiosios pramonės, transporto ar energetikos sektorių tarša, tačiau juk viską lemia visuomenės vartojimas, kuris ir skatina gamybą. Tad augantis ekopilietiškas bei aplinkosauginis visuomenės raštingumas turi skverbtis į

individu, bendruomenių bei visuomenių vertybes sudarant kritinę masę pokyčiams gyventi ir veikti atsakingai ir saugant aplinką.

Literatūra

Bartkienė, A., Bikauskaitė, R. (2017) Ekologinis rūpestis ir pilietiškumas Lietuvoje <http://doxa.lt/ekologinis-rupestis-ir-pilietiskumas-lietuvoje/>

Cao, B. (2018) Defining Environmental citizenship. <http://enec-cost.eu/wp-content/uploads/2018/06/Keynote-Presentation-by-Dr-Benito-Cao-The-University-of-Adelaide-Australia-Defining-Environmental-Citizenship.pdf>

